

Kastamonu Üniversitesi

**I. ULUSLARARASI ŞEYH ŞA'BÂN-I VELÎ
SEMPOZYUMU**

**-ŞEYH ŞA'BÂN-I VELÎ'Yİ ANMA VE ANLAMA-
-Birinci Cilt-**

**4-6 Mayıs 2012
Kastamonu**

HALVETİYYE-İ ŞÂBÂNİYYE'NİN MİSİR ŞUBESİ: AHMED ES-SÂVÎ VE SÂVİYYE TARİKATI

Dr. Semih Ceyhan

TDV İslam Araştırmaları Merkezi, Türkiye

1. Halvetiyye'nin Şâbâniyye Alt Kolu

Halvetiyye'nin dört ana kolundan (Rüşeniyye, Cemâliyye, Şemsiyye, Ahmedîyye) biri olan Pîr Cemâl Halvetî'ye (ö. 899/1494) nisbetle edilen Cemâliyye tarikatı dört alt kola ayrılır: Sünbülüyye, Şâbâniyye, Assâliyye ve Bahşiyye.

Şâbâniyye Şeyh Şâbân-ı Velî'ye (ö. 976/1568) nisbet edilmektedir. Sünbülüyye, İstanbul merkezli bir tarikat olma özelliğinde iken, sülûkünü Bolu'da Cemâl Halvetî'nin halifelerinden Hayreddin Konrapavî'nin (ö. 937/1530'dan sonra) yanında ikmâl eden Şeyh Şâbân-ı Velî memleketi Kastamonu'da faaliyet göstermiştir. Şâbâniyye kolu, XVI. yüzyılda Kastamonu çevresinde intişâr ettikten sonra XVII. asırda İstanbul'da temsil edilmeye başlanmıştır. Bu yüzyıldan itibaren Anadolu ve Balkanlar'dan Suriye, Hicaz, Mısır, Kuzey Afrika ve Hindistan'a kadar geniş bir coğrafyaya yayılan Şâbâniyye, Pîr Şâbân-ı Velî'nin halifeleri vasıtasıyla kuruluş sürecini başlatmıştır. Halifelerden Kastamonulu Osman Efendi (ö. 976/1569) Tokat'a, Hayreddin Efendi (Tokadî) Amasya'ya, İskilipli Abdülbâki Efendi Çorum'a, Muhyiddin Efendi Şam'a yollanmıştır. Şâbân-ı Velî'nin Kastamonu'daki merkez tekkede görev yapan ilk dört şeyh döneminde halifelerin faaliyet alanı Kastamonu çevresiyle sınırlı kalmıştır. Merkez tekkenin dördüncü şeyhi Muhyiddin Efendi'nin yanında seyrü sülûkünü tamamlayan ve ondan sonra yerine geçip otuz iki yıl şeyhlik makamında bulunan Ömer Fuâdî, Şâbân-ı Velî hakkında bir menâkıbnâme kaleme almış,⁶⁷⁹ devlet ricâliyle temas kurarak türbesinin yapımına öncülük etmiş, yetiştirdiği halifeler ve tarikata dair yazdığı eserlerle Şâbâniyye'nin müstakil bir tarikat halinde gelişmesi yolunda önemli hizmetler yapmıştır. Şâbâniyye'nin gelişip yayılması ve kurumsallaşması ise Karabaş Velî döneminde gerçekleşmiştir.⁶⁸⁰

⁶⁷⁹ Menâkıbnâme için bk. Ömer Fuâdî, *Hiz. Pîr Şâbân-ı Velî Menâkıbeleri* (haz. Muhammed Bedirhan), İstanbul 2011.

⁶⁸⁰ Şeyh Şâbân-ı Velî ve Şâbâniyye için bk. Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı, "Şâbân-ı Velî", *DİA*, XXXVIII, s. 208-210; Mustafa Tatçı, "Şâbâniyye", *DİA*, XXXVIII, s. 211-215; Reşat Öngören, *Osmanlılar'da Tasavvuf (16. yüzyıl)*, İstanbul 2000, s. 79-89; Vahit Göktaş, "Halvetiyye'nin Şâbâniyye Ekolü ve Kolları", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2011/1, sayı: 26, s. 133-160.

2. Şâbâniyye'nin Karabâşiyye Şubesi

Şâbâniyye alt kolunun Karabâşiyye şubesinin pîri Karabaş Velî'dir ((ö. 1097/1685). Asıl adı Alâeddin Ali'dir. Önce Ömer Fuâdî'nin halifesi Şeyh Şâbân-ı Velî Âsitânesi postnişini İsmâil Kudsî Çorumî'ye, onun irtihâli üzerine oğlu ve halifesi Mustafa Muslihuddin Efendi'ye (ö. 1072/1662) intisap edip hilâfet almıştır. Yaklaşık yirmi yıl Arap ülkelerinde dolaştıktan sonra 1081'de (1670) Üsküdar'a giderek bir Halvetî Tekkesi olan Atik Vâlîde Sultan Dergâhı'nda meşihatlığı üstlenmesiyle Şâbâniyye İstanbul'da temsil edilmeye başlanmıştır. "Herkeste fındık kadar tanrı bulunur" dediği için 1090'da (1679) Niyâzî Mısırî'nin de bulunduğu Limni'ye sürgüne gönderilmiş, dört yıl sonra tekrar Üsküdar'a dönmüş, Hac vazifesinden dönerken Kahire'de vefat etmiştir. Karabaş Velî, Şâbâniyye'nin ikinci pîri sayılır. İstanbul'a gelip tarikatın yayılması ve pîr kabul edilmesinin ardından tarikatın merkezi İstanbul'a intikal etmiştir. Mehmed Nasûhî, Ünsî Hasan, Mustafa Fânî, Kerestecizâde Mehmed Ledünnî, Ömer Ârifî ile oğlu Mustafa Mânevî, 685 halife yetiştirdiği ve 32 bin kişiye el verdiği kaydedilen Karabaş Velî'nin İstanbul'da tarikatın yayılmasını sağlayan başlıca halifelere addedilir.⁶⁸¹ Ünsî Hasan Efendi kendisine Mehmed Nasûhî gibi kol nisbet edilmemekte ise de İstanbul'da yaptığı faaliyetlerle ön plana çıkmış bir halifedir. Eminönü Aydınolu Tekkesi'nde elli bir sene şeyhlik yapan Ünsî Hasan Efendi, hayatı boyunca sadece üç kere tekkesinin dışına çıkmıştır.⁶⁸² Şâbâniyye'nin Anadolu ve Arap ülkelerinde zuhûr eden bütün kolları Karabâşiyye'den zuhûr etmektedir. Karabâşiyye'nin dört alt şubesi vardır: Nasûhiyye, Bekriyye, Ârifîyye ve Hüseyniyye. Nasûhiyye'den Çerkeşiyye, Çerkeşiyye'den Halîliyye ve İbrâhimiyye kolları zuhûr etmiştir. Bekriyye alt şubesinin Hıfniyye, Semmâniyye ve Kemâliyye kolları vardır. Hıfniyye'den Derdîriyye, Ticâniyye, Rahmâniyye, Ezheriyye, Mervâniyye kolları; Semmâniyye'den Tayyîbiyye ve Feyziyye kolları; Derdîriyye'den Sâviyye, Sibâiyye ve Vefâiyye; Sâviyye'den Dayfiyye, Şevâdifîyye ve Menâsîfîsiyye kolları doğmuştur. Karabâşiyye şubesine ait Ârifîyye ve Hüseyniyye alt şubelerinin ise kolları yoktur. Günümüzde Mısır'da bu şubelerin devamı mahiyetinde farklı adlarla bir çok Halvetî kolu bulunmaktadır.

3. Bekriyye Alt Şubesi ve Kolları

Mustafa Kemâleddin el-Bekrî'ye (ö. 1162/1749) nisbet edilen Bekriyye tarikatı, Karabâşiyye alt şubesinden doğmuş, yaklaşık yirmi civârındaki kolu

⁶⁸¹ Karabaş Velî ve Karabâşiyye için bk. Kerim Kara, "Karabaş Velî", *DİA*, XXIV, s. 369; a.mlf., *Karabaş Velî: Hayatı, Fikirleri, Risaleleri*, İstanbul 2003; Necdet Yılmaz, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (17. Yüzyıl)*, İstanbul 2001, s. 102-115; Ramazan Muslu, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (18. Yüzyıl)*, İstanbul 2003, s. 176-187.

⁶⁸² Ünsî Hasan Efendi için bk. Rıfat Okudan, *Hasan Ünsî ve Tasavvufî Görüşleri*, Isparta 2007; İbrahim Has, *Menâkıbnâme-i Hasan Ünsî* (haz. Mustafa Tatçı), Ankara 2002.

vasıtasıyla başta Mısır olmak üzere, Halep, Şam, Kudüs, Hicaz, Yemen, Trablus, Cezayir, Tunus ve Fas dâhil İslam ülkelerinin çoğunda yayılmıştır.⁶⁸³ Kutbüddin Mustafa Kemâleddin el-Bekrî'nin tarikat silsilesi, mürşidi Abdüllatif b. Hüsâmeddin el-Halebî, onun mürşidi Bolulu Mustafa Efendi vasıtasıyla Karabaş Velî'ye ulaşır. Abdüllatif b. Hüsâmeddin el-Halebî'nin şeyhi Karabâşiler arasında Mısırî Hacı Baba denmekle marûf Edirne'de medfûn Bolulu Şeyh Mustafa (ö. 1129/1717), Karabaş Velî'nin 685. halifesidir ve ondan en son hilâfet alan kişidir. Tarikatı Mısır'a sokan ilk kişidir. Suriye, Mısır ve diğer Afrika ülkelerinde yayılmasında çok önemli hizmetleri olmuştur.

Mustafa el-Bekrî'nin ise 100 bin civarında müntesibi olduğu rivâyet edilir. O'nun ve halifelerinin vasıtasıyla Halvetiyye Mısır'da yeniden canlanma göstermiştir. Bekriyye tarikatı şeyhinin Mısır'da 1976 yılına kadar kanun gereği Meşihat-i Umûmi't-Turuki's-Sûfiyye'nin reisi olması tarikatın Mısır'daki etkinliğini göstermesi bakımından önemlidir. Mısır'daki bütün Halvetî kolları Bekriyye'ye dayanır. Abdülganî Nablûsî'ye talebe olan ve pek çok esere imza atan Mustafa el-Bekrî tarafından tertip edilen *el-Fethu'l-kudsi ve'l-keşfü'l-ünsî* adını taşıyan ve scherde okunan vird (virdü's-seher) Bekriyye müntesipleri tarafından Virdü's-settâr'dan sonra okunur. Bununla birlikte Mustafa el-Bekrî tarafından sabah, kuşluk, öğle, ikindi, akşam namazlarından sonra okunmak üzere ayrı ayrı virdler de tesbit edilmiştir.⁶⁸⁴

Bekriyye alt şubesi üç büyük kola ayrılır: Muhammed b. Sâlim el-Hıfî'ye (ö. 1181/1767) **Hıfîniyye**; Muhammed b. Abdülkerîm es-Semmân'a (ö. 1189/1774) nisbetle **Semmâniyye**; Muhammed Kemâleddin Efendi'ye (ö. 1199/1784) nisbetle **Kemâliyye**. Mustafa el-Bekrî'nin halifesi olan Muhammed b. Sâlim el-Hıfî'nin Ezher şeyhliği yapmış olması, Hıfîniyye'den zuhûr eden kolların meşâyihinin Ezher şeyhliği görevini icrâ etmesinde etkili olmuştur. Bu vesileyle Halvetîlik Mısır'da ulemâ tarikatı hâline gelmiştir. Meselâ, meşhûr Haneffî âlimi İbn Âbidin, Ahmed el-Hıfî'nin soyundandır.

Hıfîniyye beş kola ayrılır: Ahmed ed-Derdîr'e (ö. 1201/1786) nisbetle **Derdîriyye**; Seyyid Ahmed et-Ticânî'ye (ö. 1203/1788) nisbetle **Ticânîniyye**; Muhammed b. Abdurrahman el-Gaştûlî'ye (ö. 1208/1794) nisbetle **Rahmâniyye**; Ebû Abdullah Muhammed b. Abdurrahman ez-Zevâvî el-Ezherî'ye (ö. 1181/1767) nisbetle **Ezheriyye**; Mervân b. Muattal'a (ö. 1329/1911) nisbetle **Mervânîniyye**.

⁶⁸³ Bekriyye, Şâzeliyye tarikatının Vefâiyye kolunun Ebû'l-Mekârim Muhammed el-Bekrî'ye (ö. 994/1586) nisbet edilen aynı adlı şubesinden farklıdır.

⁶⁸⁴ Mustafa el-Bekrî ve Bekriyye için bk. Ramazan Muslu, *Mustafa Kemâleddin Bekrî ve Tasavvufî Görüşleri*, İstanbul 2005; İrfan Gündüz, "Bekriyye", *DİA*, V, 371; Ali İhsan Yurd, *Kutbüddin Mustafa Kemalüddin el-Bekrî-Sıddikî Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 1967. Bekriyye'nin Mısır kollarının XIX. asırdaki durumu için bk. F. De Jong, *Turuq and Turuq-Linked Institutions in Nineteenth Century Egypt*, Leiden 1978.

Şeyh Hıfî'nin halifesi olan Ahmed ed-Derdîr, Mısır'ın en önemli âlim ve şeyhlerinden idi. Aynı zamanda bir Mâlikî müftüsü olan ve yirmiden fazla eseri bulunan Şeyh Derdîr, *Tuhfetü'l-ihvân*⁶⁸⁵ adlı risâlesinde tarikatın âdâb ve erkânını açıklamıştır. Aynı zamanda *Manzûmetü'd-Derdîr* nâmıyla meşhûr olan *et-Teveccühü'l-esnâ bi-nazmi'l-esmâi'l-hüsnâ*⁶⁸⁶ adlı evrâdı Derdîriyye müntesiplerince okunur.⁶⁸⁷ Günümüzde Halvetiyye'nin yaklaşık bütün kolları Ahmed ed-Derdîr'e dayanır.

Derdîriyye'den üç kol çıkmıştır: Ahmed es-Sâvî'ye (ö. 1241/1825) nisbetle **Sâviyye**, Sâlih es-Sibâî'ye (ö. 1221/1806) nisbetle **Sibâiyye**; Nûreddin Ali el-Vefâî'ye nisbetle **Vefâiyye**. Ahmed ed-Derdîr'in halifesi olan Ahmed es-Sâvî, hayatının büyük bir kısmını mürşidinin eserlerini şerh etmeye vakfetmiştir. Aynı zamanda Şâzelî nisbesi olan Ahmed es-Sâvî, Ezher uleması üzerinde oldukça müessir olmuş, tarikatı Mısır, Hicaz, Sudan ve Filsitin'de intişâr etmiştir. Sâviyye'den üç kol zuhûr eder: Ahmed Dayf'a (ö. 1296/1879) nisbetle **Dayfiyye**; Ahmed eş-Şerkâvî'ye nisbetle (ö. 1302/1884) **Şevâdifiyye**; Abdülcevâd el-Mensafisî'ye nisbetle **Mensafisiyye**.⁶⁸⁸ Mensafisiyye'den ise Dûmiyye adlı Abdülcevâd ed-Dûmî'ye nisbet edilen başka bir kol doğmuştur. Kol hâlihazırda Mısır'da varlığını devam ettirmektedir.⁶⁸⁹

Hıfîniyye'nin bir diğer kolu **Ticâniyye**'dir. Seyyid Ahmed et-Ticânî'nin pîri olduğu Ticâniyye her ne kadar Halvetiyye'nin bir şubesi olsa da, tarikatın vaz'ında doğrudan Hz. Peygamber'in mânevî terbiyesine mazhar olan pîrin gayretiyle müstakil bir tarikat hüviyeti kazanmış, özellikle Kuzey Afrika'nın en yaygın tarikatı haline gelmiştir. Senegal, Endonezya ve Türkiye'de de mümesilleri olmuştur. Ticâniyye'den Şerîf Ahmed Hamâhullah'a (ö. 1943-Fransa) nisbet edilen **Hamâliyye** adlı bir kol vücûd bulmuştur.⁶⁹⁰

Hıfîniyye'nin kollarından olan **Rahmâniyye**, hâlihazırda Cezayir'in en yaygın tarikatıdır. 1830'da Fransa'nın Cezayir'i işgal sürecinde Rahmâniyye dervişleri, Fransız işgal güçlerine en fazla direnç gösteren mücâhidler olmuşlardır. Savaş sanatlarında oldukça mâhir olan Rahmâniyye

⁶⁸⁵ Metni için bk. Harîrîzâde, *Tıbyân*, II, vr. 7b-19b.

⁶⁸⁶ Metni için bk. Harîrîzâde, *Tıbyân*, II, vr. 26a-27b.

⁶⁸⁷ Ahmed ed-Derdîr ve Derdîriyye için bk. Ahmed Alâeddin Abdülhamid Da'ber, "Derdîr", *DİA*, IX, 168; Muhammed el-Celyend, "Derdîriyye", *DİA*, IX, 169.

⁶⁸⁸ Ahmed es-Sâvî ve Sâviyye hakkında bk. Semih Ceyhan, "Sâvî, Ahmed b. Muhammed", *DİA*, XXXVI, s. 41; a.mlf., "Sâviyye", *DİA*, s. 203.

⁶⁸⁹ Abdülcevâd ed-Dûmî ve Dûmiyye için bk. Seyyid b. İbrahim el-Garîzî el-Halvetî, *es-Silsiletü'z-zehebiyye fî Terâcim-i Meşâyihî'l-Halvetiyye*, Kahire 2006; <http://www.aldomiah.com/Index.aspx>

⁶⁹⁰ Seyyid Ahmed et-Ticânî ve Ticâniyye için bk. Jamil M. Abun-Nasr, *Modern Dünyanın Sufi Tecrübesi: Ticaniyye Tarikatı Örneği* (trc. Kadir Özköse), Konya 2008; a.mlf., *Son Dönem Tasavvuf Akımlarından Ticaniyye ve Tekrur Hareketi* (trc. Kadir Özköse), Ankara 2000; Kadir Özköse, "Ticâniyye" (baskıya hazır madde), *DİA*, XLII.

müntesiplerinin büyük çoğunluğu günümüz Cezayir'inde Berberî nüfusunun yoğun olduğu Kabâil bölgesindedir.⁶⁹¹

Hıfniyye'nin bir diğer kolu **Ezheriyye**'dir. Kabri Mısır'da olan Ezheriyye'nin pîri Muhammed b. Abdurrahman ez-Zevâvî el-Ezherî'nin hâşiye türünde eserleri vardır.⁶⁹² Hıfniyye'nin Mervân b. Âbid el-Muta'âl'a nisbet edilen Mervâniyye kolunda Seyyid Yahya Şîrvânî'nin vird-i settârî ile Mustafa Kemâleddin el-Bekrî'nin ahzâbı yerine salavât ile Mervan b. Âbid'in dua metinleri okunmaktadır.⁶⁹³

Bekriyye'nin Hıfniyye'den sonra ikinci kolu **Semmâniyye**'dir. Tarikatın pîri Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdülkerîm es-Semmân el-Hâşimî el-Medenî, Halvetiyye'nin yanı sıra Kâdiriyye, Şâzeliyye ve Nakşbendiyye'den de icâzetli olduğu için, Semmâniyye âyini diğer tarikat âyinlerinden de unsurlar taşır. Tarikat faaliyetlerini bir müddet Harem-i Şerif'te Bâbüsşelâm'ın yanında kendi adıyla tanınan zâviyesinde sürdürmüştür. Semmâniyye Mısır, Sudan, Nijerya, Senegal ve Yemen ile Hindistan, Sumatra ve Endonezya gibi Güneydoğu Asya ülkelerinde yaygınlık kazanmıştır. Abdülganî en-Nablûsî gözetiminde Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin eserlerini okuyan Mustafa el-Bekrî'nin dervişi olan Semmân, tasavvuf anlayışını hakikat-i muhammediyye fikri üzerine kurmuştur. Semmân'a göre tasavvufta asıl olan Hz. Peygamber'e bağlılıktır. Bu bağlılık sûrî ve mânevî olmak üzere iki aşamada gerçekleşir. Sûrî bağlılık, Resûlullah'a gönülden bağlılığın yanında şeriatın emirlerini eksiksiz yerine getirmekle tahakkuk ederken, mânevî bağlılığın ilk aşaması Resûlullah'ın sûretini göz önüne getirerek onu müşahade ile başlar. En üst seviyesi hakikat-i muhammediyye'yi temaşa etmek ve onda fâni olmaktır. Muhammed es-Semmân'dan sonra tarikat **Tayyibiyye** ve **Feyziyye** olmak üzere iki kola ayrılmıştır. Tayyibiyye'nin pîri tarikatın Sudan'a girişini sağlayan Muhammed es-Semmân'ın halifesi Ahmed et-Tayyib el-Beşîr'dir. Feyziyye'nin pîri Feyzüddin Hüseyin (ö. 1309/1891) ise evrâd sâhibidir. Mısır'da doğmuş, İstanbul'da vefat etmiştir. Kabri Merkez Efendi'dedir.⁶⁹⁴

Bekriyye'nin üç büyük kolundan sonuncusu **Kemâliyye**'dir. Mustafa el-Bekrî'nin oğlu ve halifesi olan "Ebu'l-fütûh" künyeli Muhammed Kemâleddin'e nisbet edilir. Pîrin irtihâlinden sonra tarikat halifeleri Ebu's-

⁶⁹¹ Sidi Muhammed b. Abdurrahman ve Rahmâniyye için bk. Ahmet Kavas, "Rahmâniyye", *DİA*, XXXIV, s. 418; 2008 yılında Cezayir'in Kabâil vilâyetindeki Tizi Ouzu şehrinde Rahmâniyye tarikatı üzerine bir sempozyum tertip edilmiştir. Rahmâniyye hakkındaki bildiriler için bk. *Savletu'r-Rûh* (haz. Zaim Hınşelâvî), et-Tab'atü'l-hâmise li'l-mültekâ ed-düvelî "tasavvuf, sekâfe, mûsikâ", 14-16 December 2008, Cezayir: CNRPAH 2010.

⁶⁹² Ezheriyye için bk. Harîrîzâde, *Tibyân*, II, vr. 7a.

⁶⁹³ Mervâniyye için bk. F. De Jong, "Marwâniyya", *EI*, VI, s. 627.

⁶⁹⁴ Muhammed b. Abdülkerîm es-Semmân ve Semmâniyye için bk. Salih Çift, "Semmân, Muhammed b. Abdülkerîm", *DİA*, XXXVI, s. 497; Ramazan Muslu, *Mustafa Kemâleddin el-Bekrî ve Tasavvufî Görüşleri*, s. 85-87.

suûd Muhammed el-Kudsî (ö. 1228/1811) ve Ömer el-Yâfi (ö. 1246/1832) vasıtasıyla devam eder.⁶⁹⁵

4. Sâviyye Tarikatının Piri Ahmed es-Sâvî (1175/1762-1241/1825)

Halvetiyye-i Şabâniyye tarikatının Sâviyye şubesinin kurucusu Mısırlı mutasavvıf ve fakih Ahmed es-Sâvî'nin tam adı Ebü'l-irşâd Ahmed b. Muhammed es-Sâvî el-Malikî el-Halvetî'dir. Hayatı hakkındaki bilgiler, Ahmed es-Sâvî'nin üç müridi Kasım Şişî, Ahmed Şişî (ö. 1235/1820), Muhammed b. Hüseyin el-Kütübî ile Sâvî'nin halifesi ve damadı Muhammed Şazeli'nin oğlu Muhammed Sâvî (ö. 1341/1922) ve Muhammed Sâvî'nin halifesi İsmail b. Abdullah el-Mağribî es-Sâvî (ö. 1348/1929) olmak üzere beş Sâviyye müntesibi tarafından yazılan *Nûru'l-vüddâ fi menâkıbı ve kerâmâtı umdeti'l-evliyâ Seyyidi Ahmed es-Sâvî* (Kahire: es-Sıdku'l-hayriyye 1347/1928) adlı menâkıbnâmeye dayanır. Mısır Halvetiliğinin en yaygın kollarından biri olan Sâviyye tarikatının silsilesi, Ahmed ed-Derdîr, Şeyh Hifnî ve Kutbüddin Mustafa Kemâleddin el-Bekrî vasıtasıyla Halvetiyye'nin Şabâniyye-i Karabaşîyye koluna ulaşır.

Sâvî, h. 1175'te (1761) Mısır'ın Garbiyye bölgesinde, Kefrû'z-zeyyât'ın kuzeyinde, Nil kıyısındaki Sâû'l-hacer köyünde doğdu. Burası aynı zamanda Besyun'un merkezi idi. İlk dini eğitimini, soyu Muhammed b. Hanefiyye vasıtasıyla Hz. Ali'ye dayanan babasından aldı ve Kur'an'ı hıfzetti. Hz. Peygamber'in neslinden gelen annesi, Buharalı bir bedevi şeyhinin kızıdır. Sâvî'nin eşrâftan olması ilk tasavvufi eğilimlerinin ortaya çıkmasında etken olmuştur. Nitekim hayatının çeşitli safhalarında zâhid olan babası gibi Hz. Peygamber'i (a.s.) ve Hz. Hüseyin'i (r.a.) sık sık rüyada görmüştür. Babası ölüm döşeginde iken Hz. Peygamber teşrif etmiş, yakın zamanda vefat edeceğini haber vermiştir. Ahmed es-Sâvî'nin dedelerinin Medine-i Münevvere yakınlarındaki Zü'l-huleyfe denilen yerden olduğu rivayet edilmektedir.

Üç yaşında Kur'an-ı Kerîm'i ezberleyen, on iki yaşında h. 1187 (1773-4) tarihinde Ezher'e giren Sâvî, büyük çoğunluğu ulemadan olan Mısır Halvetiliğinin temsilcilerinin yanında tasavvuf ve fıkıh başta olmak üzere dini ilimler tahsili aldı. Sâvî'nin Sâû'l-hacer'den ayrılıp Ezher'e gelmesine sebep olarak şöyle bir menkıbe anlatılır: Vergi memuru Sâû'l-hacer köyündeki fellahlardan vergi toplamak üzere gelir. Evlerden vergilerini birleştirmelerini ve kendisine teslim etmelerini ister. Bunun üzerine Sâvî dışında herkes kaçır. Sâvî ise vergi memuru tarafından yakalanır ve mültezime teslim edilir. Mültezim Sâvî'yi hapse götürürken, insanlar onun hafız olduğunu mültezime söylerler. Mültezim bazı ayetleri Sâvî'den dinleyince ayakta sıçrar ve Sâvî'nin elini öper, ondan ve kızkardeşinden af talep eder. ve onlara bir miktar para verir. Bu parayla Sâvî Kahire Ezher'e

⁶⁹⁵ Kemâliyye için bk. Ramazan Muslu, *a.g.e.*, s. 88.

gitmek üzere yola koyulur. Yolda akrabalarının bulunduğu Kadâbe köyünü ziyaret eder. Ardından on iki yaşlarında olduğu halde Câmiu'l-Ezher'e varır.

Kahire'ye geldikten kısa bir müddet sonra Halveti-Hifniyye tarikatının Derdîriyye şubesinin kurucusu Ebü'l-berekât Ahmed ed-Derdîr'e intisap etti, onun emriyle halvete girdi ve h. 1201'de (1786) sülûkunu tamamlayarak yaklaşık yirmi beş yaşlarında iken halifesi oldu. Şeyh Ahmed ed-Derdîr'in dervîşi Sâvî hakkında şöyle dediği rivayet edilir: “ولدي أحمد لا نظير له، أتى أو لم يأت (Oğlum Ahmed'in geçmiş ve gelecekler arasında eşi benzeri yoktur).”

Ahmed es-Sâvî ile Şeyh Derdîr arasındaki münâsebet oldukça yakın idi. Sâvî'nin şeyhine karşı muhabbet ve şevki had safhadaydı. Şeyh Derdîr bir keresinde Tanta'yı –ki Bedeviyye tarikatının piri Ahmed el-Bedevi'nin türbesinin bulunduğu yerdir- ziyaret etmek istedi ve yola koyuldu. Sâvî edebinden ötürü şeyhiyle birlikte değil ondan sonra ihvanıyla yola koyuldu. Şeyh Sâvî, Sidi Ali el-Melîcî'nin beldesine vardığında (Melîc köyü) ihvanıyla geceyi burada geçirmeye karar verdi. Sabah olunca Tanta yoluna koyulacaklardı. İkinci vakti girince Sâvî ihvanının yanından çıktı ve geri dönmeye karar verdi. Çölde giderken şeyhine duyduğu muhabbet ve şevk canlanınca şeyhinin yanına gitmeyi arzuladı ve bineğini Tanta tarafına sürdü. Tek başına yol alıyordu Şeyh Sâvî. Yoldaki kervanlara bakıyor ve hepsini arkada bıraktığını görüyordu. Tanta'ya ulaştığında vakit Melîc köyünde yola çıktığı ikinci vakti idi. yani vakit değişmemişti. Şeyh Derdîr'in huzuruna yöneldi. Şeyh ikinci namazını eda etmekteydi. Namazını bitirince, Sâvî şeyhinin elini öptü. Şeyh ile Sâvî arasında bu mübahese geçti:

-Merhaba. Ne zaman geldin?

-Şimdi geldim.

-İhvanın nerede?

-Melîc'de.

-Onların yanından ne zaman ayrıldın?

-İkinci ezanında.

Şeyh Derdîr tebessüm ettikten sonra şöyle buyurdu:

-Ey Sâvî! Seni bize şevkin getirmiştir.

Şeyh Sâvî'nin ihvanı sabahleyin Tanta'ya vardıklarında Şeyh Derdîr'e Şeyh Sâvî'yi şikâyet ederler. Şeyh Derdîr ise Şeyh Sâvî'nin dün ikindiden itibaren yanlarında olduğunu ihvana bildirir.⁶⁹⁶

Derdîriyye'nin Sâviyye ve Vefâiyye ile birlikte üçüncü şubesi olan Sibâilîğin şifâhî geleneğinde Ahmed es-Sâvî'nin şubenin kurucusu Sâlih es-Sibâî el-Idvî'nin (ö. 1221/1806) halifesi olduğu iddia edilmiştir. Bu iddia, Sâviyye müntesipleri tarafından reddedilmiş, Sâvî ile Sibâî Ahmed ed-Derdîr'in iki ayrı halifesi kabul edilmiştir. Sâvî, Mâlikî fıkhrına ve tasavvufa dair eserlerini Sâlih es-Sibâî'nin emriyle kaleme almıştır.

⁶⁹⁶ Seyyid b. İbrahim el-Garîzî el-Halvetî, *es-Silsiletü'z-zeheb fî Terâcimi Meşâyihî'l-Halvetiyye*, Kahire 2006, s. 260.

Ahmed es-Sâvî dervişliği esnasında şeyhi Ahmed ede-Derdîr'in evinde kalmıştır. Şeyhi hacca gidince, Şeyh Sâvî Ezher'deki talebelerini şeyhinin evinde toplamış, talebeleri Ahmed ed-Derdîr'e müntesip olmamakla birlikte meclisin ihyâsı için onlarla birlikte evrâd okumuştur.

Ahmed es-Sâvî ile şeyhi arasındaki münasebetin boyutuna bir diğer misâl şudur: Şeyh Derdîr'in hastalığında Ahmed es-Sâvî hüzn elbisesine bürünür. Şeyhi evin ikinci katında, kendisi birinci katında kalmaktadır. Hüzünlüdür; ne yer ne içer ne de evden dışarıya çıkar. Üç gün geçtikten sonra Şeyh Derdîr dervîşi Ahmed es-Sâvî'yi sorar:

-Oğlum Ahmed nerede?

Dervîşler Sâvî'nin evin alt katında olduğunu söylerler. Gelmesi emredilir. Sâvî ikinci kata çıkınca, huzura kabul için izin ister, odaya girer ve şeyhinin elini ve ayağını öper. Şeyhi onu "hoş geldin" diyerek karşılar. Ardından şöyle buyurur:

-Bu oğlum Ahmed mi?

Huzurda bulunanlar derler ki:

-Evet.

Şeyh Derdîr buyurur:

-Evlâdım, neden üç gün geciktin. Seni çok özledik.

Huzurdakiler derler ki:

-O, siz hasta olduğunuzdan beri evden dışarı çıkmamıştır.

Şeyh Derdîr bunun üzerine der ki:

-Şayet ölürsem oğlum Ahmed'den başkası yerime geçmesin.

Bunun üzerine huzurda bulunanlar ağlaştılar. Ahmed es-Sâvî şeyhi Derdîr vefat edinceye kadar çok sevdi. Sâvî şeyhiyle, şeyhi de Sâvî iel dâima meşgul olmuş, birbirlerine bağlılıklarını devam ettirmişlerdir.

Ahmed es-Sâvî, şeyhinin irtihâlinden sonra Ezher'de uzun müddet ders vermekle meşgul olmuş, sonrasında irşâd izni kendisine verilmiştir.

Sâvî tasavvufî eğitiminin yanı sıra Ezher'de sırasıyla Şeyh Şemseddin Muhammed el-Hifnî ve Ebü'l-Hasan Ali es-Saîdî'den sonra Malikî şeyhliğine tayin edilen ve sonraları Mısır müftüsü olacak hocası Ahmed ed-Derdîr'den Malikî fikhî okudu. Bu konudaki diğer hocaları Şazelilik başta olmak üzere bir çok tarikattan Sâvî'ye icâzet veren Muhammed el-Emîr el-Kebîr es-Sunbavî (ö. 1232/1817) ve Muhammed Arefe ed-Desûkî'dir (ö. 1230/1815). Ezher'de Şafii fikhîni, Mısır'ın işgali esnasında Fransızlar tarafından kurulan Kahire'deki Dîvân'ın üyesi, Halvetî-Hifniyye koluna mensup Şeyhülislâm Abdullah eş-Şarkâvî (ö. 1227/1812), Şeyh Hıfnî'nin müridi Süleyman el-Cemel (ö. 1204/1790) ve Şeyh el-Cennâdî'den tahsil etti.

Ahmed es-Sâvî, mürşidliğinin yanı sıra Ezher'de ve Hz. Hüseyin Camii'nde belâgat, fikh ve akaid dersleri de vermiştir. Hayatının büyük kısmını şeyhi Ahmed ed-Derdîr'in eserlerine şerh ve hâşiye yazmakla geçirmiştir. H. 1207-8 (1793), 1232 (1817) ve 1240 (1825) yıllarında üç defa

hacca giden Sâvî, hac esnasında h. 1214 (1799) yılında Mekke'ye gelen meşhur sufi Ahmed b. İdris ile içtihad konusunda çeşitli münakaşalarda bulunmuş, tartışmada içtihad kapısının açık olduğunu savunan Ahmed b. İdris'e muhalefet eden geleneksel Mekke ulemasının tarafında yer almıştır. Mekke ulemasıyla birlikte Ahmed es-Sâvî'nin sorguya çektiği Ahmed b. İdris, imtihandan başarıyla çıkınca Sâvî'ye "Ey Sâvî, bu işleri bırakıp bir an önce Medine'ye gitmeliydiniz. Zira vaktiniz yakındır." diyerek vefatının yaklaştığını haber vermiştir. 7 Muharrem 1241'de (22 Ağustos 1825) Medine'de vefat eden Ahmed es-Sâvî'nin kabri Cennetü'l-Baki mezarlığındadır. Vefatı üzerine Mısırlı ve Suriyeli sufiler zikir ayinleri tertip etmişlerdir. Şeyh Yusuf Nebhânî *Câmiu Kerâmâtî'l-Evliyâ*'da kabrinin yanlışlıkla Mısır'da olduğunu söylemiştir.⁶⁹⁷

Ahmed es-Sâvî, şeyhi Ahmed ed-Derdîr vefat ettikten sonra halifelik icâzetine sahip olmasına rağmen irşad için bir süre beklemiş, bazı manevî işaretler üzerine Derdîriyye erkânını icrâ ederek şeyhliğe başlamıştır. XVI. Asırda Mısır'a ilk giren Halvetî kolu Demirtâşiyye'nin Kahire'deki Demirtaş tekkesinde müridleriyle bir süre halvette bulunmuştur. Bu itibarla tarikatı Halvetî-Demirtâşiyye ile de irtibatlıdır. Sâvî'nin tarikat silsilesi Ahmed ed-Derdîr, Şeyh Hifnî ve Kutbüddin Mustafa Kemâleddin el-Bekrî vasıtasıyla Halvetiyye'nin Şâbâniyye-Karabaşiyye koluna ulaşır. Halvetiliğinin yanında Şâzelilik ve Kâdirilik icâzetleri de vardır. Şâzelilik icâzetini Abdülvehhâb el-Affî'nin halifesi Şeyh Abdurrahmân el-Gureynî ile Abdülmüteâl el-Harâşî'den; Kâdirilik icâzetini Seyyid Arâbî el-Beyrûtî'den almıştır. Şâzelilik ve Halvetiliği kendisinde birleştiren Sâvî'nin Şâzeliliği Muhammed el-Kütübî ve Abdülhâfız b. Ali vasıtasıyla yayılmıştır.

Harîrîzâde'ye göre Ahmed es-Sâvî'nin tasavvuf anlayışı şeriat, tarikat ve hakikate dair sözlerinde bulunur. Şeriat, Resûlullah'ın Allah'tan haber verip ibadette bulunduğumuz hükümlerdir. Bu hükümler, Kur'an ve sünnetin delâlet ettiği vâcip, câiz, mendûb, haram ve mekruh gibi kısımlara ayrılır. Tarikat, vâcip ve mendûbları imkân ölçüsünde edâ etmek, haram ve mekruhları terketmek, câiz ve mubah olan şeylerden çokça kaçınmaktır. Tarikatın erkânı, şartları ve âdâbı Halvetîlerin kitaplarından öğrenilebilir. Nitekim Sâviyye müntesipleri çoğunlukla Karabaş-ı Velî'ye kadar giden tarikat şartlarını, Derdîr'in Halvetiliğinin evrâd ve âdâbında yaptığı bazı içtihadları benimsemişlerdir. Hakikat, tarikatın meyvesidir. Hakk'ın zat, isim ve sıfatlarının müşâhedesini, Kur'an'ın ve şer'î hükümlerin sırlarını, gaybî ilimler gibi eşyânın hakikatlerini anlamak isteyen tâlip hakikati talep eder. Hakikat bir hocadan ya da kitaptan tahsil edilemez, Allah'ın müridin kalbinde yarattığı fehim (anlama) gücü vasıtasıyla Allah'tan öğrenilir. De Jong'a göre Ahmed es-Sâvî ve Mısır Halvetîlerinin çoğu ilm-i hakikat

⁶⁹⁷ Yusuf Nebhânî, *Câmiu Kerâmâtî'l-Evliyâ*, thk. İbrahim Atve Avad, Kahire 1984, I, s. 565-566.

konusunda İbn Arabî'nin düşüncesini benimsemişler ve Mustafa el-Bekrî'nin eserlerinden ilham almışlardır.⁶⁹⁸

Ahmed es-Sâvî'ye göre tarikat Halvetilikte olduğu gibi nefsânî ve esmâî özelliktedir. Yedi mertebeye ayrılan nefsin (emmâre, levvâme, mülheme, mutmainne, râziyye, marziyye, kâmile) kemâli Hakk'ın isimlerinin tecellisiyle gerçekleşir. Nefs-i emmâreden kurtulmak için "lâ ilâhe illallah" zikrine devam etmek şarttır. "Allah" ism-i azamî nefs-i levvâmeden kurtulmak için tayin edilmiştir. Allah isminin tecellisiyle mâsivâ ortadan kalkar. Nefs-i mülheme sükûnet makamıdır, Hakk'ın hakikati için vaz' olunmuştur. Zikri "hû" ismidir ve Allah'ın zâtında fânî olan kimseye münasiptir. Sâlik sekr hâlinde sahva, fenâdan bekâya döndüğünde, ona "Hak" isminin zikri verilir ki, nefs-i mutmainne mertebesinde. Sahv hâli sürekli olursa sâlik râziyye makamına yerleşir. Makamın zikri "Hay"dır ve bu makamda sâlik ezeli hayatı kuşanır. Sâlikin nefsi altıncı aşamada Rab tarafından râzî olunur (marziyye), "Kayyûm" zikriyle marziyye mertebesinde âlemde tasarrufta bulunmaya yetkin hâle ulaşır. Yedinci ve son nefis mertebesi kâmile. Bu mertebede sâlik kemâle ererek hilâfete lâyık olur. Hakk'ın zâtını müşâhede eden mürşid-i kâmil "Kahhâr" ismiyle inkârcıları mağlup ettiği gibi, halkı Hakk'a davet eder.⁶⁹⁹

Ahmed es-Sâvî, bir kimsenin mürşid-i kâmil bulamadığında Hz. Peygamber'e salâtu selâm getirmesinin yeterli olacağını düşünür. Bu itibarla Derdîriyye ve Sâviyye kollarında salavâta özel bir önem atfedilmiştir. Ahmed ed-Derdîr'in *Salavâtü'd-Derdîriyye*'sine ve esmâ-i hüsnâ hakkındaki *Manzûmetü'd-Derdîr*'ine Sâvî tarafından yazılan şerhler Sâviyye tarikatı müntesiplerince çokça okunmuştur.

Ahmed es-Sâvî menâkıbnâmesi olan *Nûru'l-vüddâ* adlı eserde Şeyh Sâvî'nin bir çok kerâmetinden bahsedilmektedir. Halifelerinden Ahmed eş-Şişî'nin rivâyetine göre Şeyh Sâvî, dervişleriyle birlikte Nil nehri üzerinde gemiyle seyahat etmektedir. O esnada şiddetli bir fırtına kopar ve gemi alabora tehlikesiyle karşı karşıya kalır. Başka bir gemi yolcuları kurtarmak üzerine yanaşmaya çalışsa da iki geminin birbirine çarpması söz konusudur. Gemilerden fırtına sebebiyle parçalar kopmaya başlayınca yolcular boğulmanın kaçınılmaz olduğuna inanmaya başlarlar. Şeyh Sâvî bunun üzerine ayağa kalkar ve yüksek sesle "Yâ Hû" niyazında bulunur. O esnada iki gemi çarpışmadan Allah'ın izniyle birbirinden ayrılır.

Şeyh İbrahim Abd el-Hâlidî'nin -ki nesebi Hâlid b. Velîd'e dayanır- rivâyet ettiğine göre, eşi ve çocukları ağır bir hastalığa yakalanırlar. Şifaya kavuşmalarından ümit kesilir. Kefenleri hazırlanmıştır hastaların. Şeyh Sâvî bu durumu müşâhede edince, hastaların bulunduğu yere gelir. Elinde yeşil bir ibrik vardır. İbrikten hastaların üzerine su saçarak ve şöyle dua eder:

⁶⁹⁸ De Jong, *Sufi Orders*, s. 245.

⁶⁹⁹ Harîrîzâde, *Tıbyân*, II, 219b-221a.

-Allah sizden sıkıntıyı gidersin. Sonra Şeyh Sâvî evden çıkar gider. Hastalar sabah olunca sıhhate kavuşurlar.⁷⁰⁰

4.1. Ahmed es-Sâvî'nin Eserleri.

Tasavvuf, tefsir, hadis, fıkıh, akaid ve edebiyata dair matbu ve yazma halinde eserleri olan Sâvî'nin çalışmaları genelde Ahmed ed-Derdîr'in eserlerinin şerhi ve hâşiyesi mahiyetindedir. Matbû eserleri şunlardır:

1. *Hâşiyetü's-Sâvî alâ Tefsîri'l-Celâleyn*: Celâleyn tefsirinin tasavvufi ağırlıklı hâşiyesidir. Beyzavî ve Celâleyn hâşiyeleri başta olmak üzere yirmi farklı eserden istifâdeyle yazılmakla beraber, hocası Süleyman el-Cemel'in *Fütûhât-ı İlâhiyye bi't-tevhîd Tefsîri'l-Celâleyn bi'd-dekâyik'il-haşiyye* adlı hâşiyesinin özeti şeklindedir.⁷⁰¹ Sâvî, hâşiyesinin girişine Celâleyn'i okuduğu Süleyman el-Cemel'den tefsirin yazarları Celâleddin es-Süyûtî ve Celâl el-Mahallî'ye uzanan kıraat senedini de eklemiştir.⁷⁰² *Sâvî ale'l-Celâleyn* ve *Hâşiyetü's-Sâvî alâ Tefsîri'l-Celâleyn* adında iki veya dört cild halinde muhtelif baskıları vardır (Bulak 1285; Kahire 1318, 1327, 1381, Beyrut: 1993, 1995).

2. *el-Esrâru'r-rabbâniyye ve'l-füyûzâtî'r-rahmâniyye ale's-salavâtî'd-derdîriyye*: Ahmed ed-Derdîr'in *Salavâtü'd-Derdîriyye* diye meşhur *Şevâriku'l-Envâr fi's-Salât ale'n-Nebiyi'l-muhtâr* adlı bazı salavât metinlerini içeren virdinin şerhidir. Salih es-Sibâî'nin isteğiyle h. 1219 (1804) tarihinde Kahire'deki Meşhed-i İmam Hüseyin'de yazılmıştır. Ahmed ed-Derdîr'in *Manzûme* adlı esmâ-i hüsnâ şerhine Sâvî'nin yazdığı *Şerhu'l-Manzûmeti'd-Derdîriyye* ile birlikte basılmıştır (Kahire 1308, 88+35 shf.).

3. *Bulğatü's-sâlik li akrabi'l-mesâlik*: Ahmed ed-Derdîr'in Mâliki fikhına dair *Şerhu's-sâğîr alâ akrebi'l-mesâlik ilâ mezhebi'l-imâm mâlik* adlı eserinin hâşiyesidir. Sâlih es-Sibâî'nin isteğiyle h. 1223'de kaleme alınan çalışmanın iki veya dört cild halinde çeşitli baskıları mevcuttur (Bulak 1289, Kahire 1299, 1310, 1320/1902, 1323/1905, 1325/1907, 1340/1921, 1952, 1974, Beyrut 1995).

4. *Hâşîye alâ şerhi'd-derdîrî alâ risâletihi fi ilmi'l-beyân*: Ahmed ed-Derdîr'in belâğata dair *Tuhfetü'l-ihvân fi ilmi'l-beyân* adlı eserine yine kendisi tarafından yazılan şerhin hâşiyesidir. Ezher hocalarından Ali Bulâkî'nin (ö. 1307/1890) Sâvî hâşiyesine takrîriyle birlikte *Tibyânü'l-beyân: Takrîr alâ hâşiyeti's-sâvî li şerhi Tuhfeti'l-ihvân* adıyla basılmıştır (Kahire 1305).

5. *Hâşîye alâ Şerhi'l-harîdati'l-behiyye li's-şeyh Ahmed ed-Derdîr*: Ahmed ed-Derdîr'in 71 beyitten müteşekkil, talebelerin ezberlemesi için

⁷⁰⁰ Seyyid b. İbrahim el-Garîzî el-Halvetî, *es-Silsiletü'z-zeheb fi Terâcimi Meşâyihî'l-Halvetiyye*, s. 263-264.

⁷⁰¹ Eserler listesi için bk. Ahmed es-Sâvî, *Hâşiyetü's-Sâvî I-VI*, Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmiyye 1995, I, s. 3.

⁷⁰² Sened için bk. Ahmed es-Sâvî, *Hâşiyetü's-Sâvî*, I, s.3-4.

yazdığı akâide dair *Harîdatü'l-behiyye fî Akâidi't-tevhîdiyye* adlı risâlenin hâşiyesidir (Kahire 1285, 1291, 1303, 1307, 1319, 1342).

6. *el-Ferâidü's-seniyye ve'z-zehâirü'l-aliyye şerhu'l-hemziyye*: Bûsîrî'nin Hemziyye'sine Süleyman el-Cemel tarafından yazılan *Fütûhâtü'l-ahmediyye bi'l-minehi'l-muhammediyye* adlı hâşiyenin hâmişidir. Garbiyye bölgesindeki ulema, evliya ve eşrâfın huzurunda verdiği sohbetler esnasında telif edilmiştir (Kahire 1303).

7. *Hâşiye alâ İthâfî'l-mürîd*: İbrahim el-Lekânî'nin (ö. 1078/1668) tevhide dair *Cevheratü't-tevhîd* adlı manzûmesine *İthâfu'l-mürîd* adında Ahmed b. Muhammed el-Marsafî tarafından yazılan şerhin hâşiyesidir (Kahire 1308).

Nûru'l-vüdde'de kaydedilmekle birlikte Ahmed es-Sâvî'nin baskısı olmayan eserleri şunlardır: İbn Ebî Cemre'nin (ö. 699/1300) *Muhtasarü'l-Buhârî*'sine hâşiye, akâidle ilgili hâşiye, Halvetiyye'deki halvet âdâbına dair *Risâle fî mâ li'l-halve mine's-şurût ve'l-âdâb*, Ahmed ed-Derdîr'in *Mevlid*'ine hâşiye, muskayla ilgili *et-Temâim ve'r-rukâ*, Ebû Abdillâh el-Cezûlî'nin *Delâilü'l-hayrât*'ma hâşiye, Yasin sûresinin başındaki dua üzerine şerh, cihâd hakkında bir risâle, evliyâ ve kerâmetlerine dair bir risâle, Ka'b b. Züheyr'in Bânet Suâd kasidesine şerh.⁷⁰³

5. Sâviyye Tarikatının İntişârı:

Pîr Ahmed es-Sâvî'ye nisbetle Sâviyye tarikatı, Ebû'l-Berekât Ahmed b. Muhammed ed-Derdîr'e nisbet edilen Halvetiyye-i Derdîriyye'nin Sibâiyye ve Vefâiyye ile birlikte üç şubesinden biridir. Sibâiliğin şifâhî geleneğinde Sâvî, Sibâiyye'nin pîri Sâlih es-Sibâî el-İdvî'nin halifesi, Sâviyye'nin de Derdiriyye'nin değil Sibâiyye'nin şubesi olduğuna dair bir iddia vardır. Bu iddia, Sâviyye müntesipleri tarafından reddedilmiş, Ahmed es-Sâvî ile Sâlih es-Sibâî, Ahmed ed-Derdîr'in iki ayrı halifesi şeklinde kabul edilmiştir. Nitekim Sibâiyye, Sâlih es-Sibâî'nin halifesi Ömer Heykel Ca'fer eş-Şebrâvî (ö. 1303/1886), Sibâî'nin torunu Râgıp Muhammed es-Sibâî (ö. 1306/1888-9), Şeyh Râgıp'ın oğlu Muhammed (ö. 1944) ve Ömer Heykel'in halifesi Mansur Heykel eş-Şerkâvî eliyle müstakil bir tarikat olarak Mısır'a nüfuz etmiştir.

Mısır Halvetiliğinin en yaygın kollarından biri olan Sâviyye tarikatının silsilesi, Ahmed ed-Derdîr, Şeyh Hifnî ve Kutbüddin Mustafa Kemâleddin el-Bekrî vasıtasıyla Halvetiyye'nin Şâbâniyye-i Karabaşiyye koluna ulaşır. Ahmed es-Sâvî, Halvetiliğin yanı sıra Şâzelilik ve Kâdirilik icâzetlerine sahip olmasından dolayı, Sâviyye tarikatına münstesip sonraki halifeler vasıtasıyla bazı Şâzeliyye ve Kâdiriyye kollarında da yer almıştır.

Merkezi Mekke'de bulunan Sâvîlik, Ahmed es-Sâvî'nin halifeleri vasıtasıyla Mısır, Hicaz, Sudan ve Filistin'de yayılmıştır. En başta gelen

⁷⁰³ Basılmamış eserler için bk. Gilbert Delanoue, *Moralistes Et Politiques Musulmans Dans L'egypte du XIX eme Siecle: 1798-1882*, I, s. 205-209.

halifeleri şunlardır: Muhammed Kâdî el-Fer'ûnî (ö. 1244/1828-9), Muhammed eş-Şâzelî (ö. 1289/1872-3), Ahmed Dayf (ö. 1296/1879) ve babası İsmail Ali Dayf (ö. 1280/1863), Şeyh Fethullah es-Semâdisî, Şeyh Ahmed Ebu'l-leyl, Muhammed el-Cisr (ö. 1262/1846), Ali el-Ukbârî, Sâvî menâkıbnâmesi *Nûru'l-vüddâ*'nın yazarlarından Ezher Hanefî Şeyhi Muhammed el-Kütübî, Ahmed es-Şiştî ile Kâsım es-Şiştî; Ali eş-Şâzelî, Abdülbâki eş-Şâzelî, Mercan Ağa Selîm, Ali el-Akbâvî, Yusuf el-Kefrâvî, Muhammed el-Beyyûmî, Muhammed el-Bennâ er-Reşîdî, Ömer el-Haşin ez-Zerkâvî, Halil el-Kavukçî, İbrahim el-Abd es-Sersâvî, Ahmed el-Halîfî, Muhammed Abdülcevâd el-Kefrâvî vs..

Sâviyye'nin başta gelen kolları, Dayfiyye, Şavâdifiyye ve Mensafisiyye'dir.

Sâvî'nin en önemli halifesi, Seyyide Zeynep türbesi hâdimi Muhammed el-Kâdî el-Fer'ûnî vefat ettikten sonra diğer iki halife Muhammed eş-Şâzelî ve Ahmed Dayf Mısır-Kahire merkezli Sâviyye tarikatında önemli bir konum kazandılar. Muhammed eş-Şâzelî, Sâvî'nin kızı Zeynep ile evlidir. Babası Ali eş-Şâzelî ise Sâvî'nin kızkardeşinin eşidir. Bu sıhriyet bağı ve Sâvî'nin damadı olması sebebiyle Muhammed eş-Şâzelî, tüm Mısır Sâviyye müntesipleri üzerindeki eksik otoritesine rağmen tarikatın şeyhliğini sürdürmüştür. Ancak adı *Nûru'l-vüddâ*'daki Sâviyye hulefâsı listesinde geçmemektedir. De Jong'a göre bu durum, Ahmed es-Sâvî'den sonra Sâviyye adıyla Kahire merkezli iki müstakil kolun ortaya çıkmaması içindir. Böylelikle muhtemel çatışmanın önüne geçilmiştir.

Muhammed eş-Şâzelî'den sonra Kahire merkezli Sâviyye tarikatını Şâzelî'nin halifesi Abdullah el-Mağribî es-Sâvî, onun oğlu ve *Nûru'l-vüddâ*'nın beşinci müellifi İsmail b. Abdillâh el-Mağribî es-Sâvî (ö. 1348/1929) ile Ebû Bekir el-Haddâd (ö. 1335/1917) temsil etmişlerdir. el-Haddâd'ın babası Muhammed Şahâta el-Haddâd (ö. 1281/1864) Ahmed es-Sâvî'nin halifelerinden Fethullah es-Semâdisî'den hilâfet almıştır. Ebû Bekir el-Haddâd'dan gelen Sâviyye kolu, el-Haddâd'ın halifesi Hüseyin el-Fîl vasıtasıyla Sudan'a taşınmıştır. Muhammed eş-Şâzelî'nin oğlu, Ahmed es-Sâvî'nin küçük yeğeni ve *Nûru'l-vüddâ*'nın dördüncü yazarı Ezher Şeyhi Muhammed es-Sâvî (ö. 1341/1922) ise Halvetiliği Medine'de bulunduğu sırada Mescid-i Nebevî'nin hâdimi Mercan Ağa Sâlim'den almıştır.⁷⁰⁴

Muhammed eş-Şâzelî'den gelen Sâviyye kolu, sadece Kahire'de değil Yukarı Mısır'da da faaliyette bulunmuştur. Bu bölgedeki tarikat mümessilleri Şâzelî'nin halifesi ve yeğeni Abdülbâki eş-Şâzelî ile Ümm-i Dînâr'daki (el-Cîze) Cum'a Ebu'l-Alâ en-Neccâr'dır. Abdülbâki eş-Şâzelî'nin silsilesi Kefrû'l-Ammâr'da (el-Cîze) faaliyet gösteren oğlu Ali el-İmrânî eş-Şâzelî ile Asyût civarındaki Ravza'da bulunan Muhammed Ebû Şa'bân el-Ravzî vasıtasıyla intikal etmiştir.

⁷⁰⁴ Gibert Delanoue, *Moralistes Et Politiques Musulmans Dans L'egypte du XIX eme Siecle: 1798-1882 I*, s. 189-91.

Sâviyye'den ortaya çıkan ilk müstakil kol Dayfiyye'dir. Babası İsmail Ali Dayf gibi Sâvî'den hilâfet alan *İrşâdu'r-refîk li Ahkâm ve Adâbi't-tarîk* (el-Cize 1388) müellifi Ahmed Dayf, Sâviyye müridanı arasında otoritesini tesis etmesiyle tarikata intisaplar artmış, ancak âdâb ve erkânda yaptığı bazı değişiklikler vefatından sonra kardeşi Muhammed İsmail Dayf (ö. 1348/1929) tarafından geliştirilerek Dayfiyye adlı müstakil bir kol kurulmuş ve kol tekke meşihatlerinin kendisine bağlı bulunduğu Ali el-Bekrî'nin onayını almıştır. İsmail Ali Dayf'ın neslinden gelen Dayfiyye şeyhlerinin türbesi Kahire-Sîdî es-Semmân civarındaki İmam Şâfiî mezarlığındadır. Hâlihazırda Mısır'da çokça ziyaret edilen mekânlardandır.

Sâviyye kolu, Mısır Şarkıyye'sinde olduğu gibi Garbiyye bölgesinde de özellikle Ahmed es-Şavâdifî eş-Şerkâvî'nin çabalarıyla nüfûz alanı bulmuştur. Ahmed es-Sâvî'nin halifelerinden İskenderiyeli âlim Ali el-Ukbârî'ye intisaptan sonra ordudaki görevinden ayrılan Şerkâvî, şeyhlik sıfatıyla Kefrû's-şeyh'in merkezi Şannû yakınlarındaki İzbetü's-Şavâdifî'de bir zâviye kurmuştur. H. 1302'deki (1884/5) vefatından sonra oğlu Atiyye es-Sağır Sâviyye'nin Şavâdifîyye kolunda en etkili şeyhlerden biri olmuştur. Atiyye es-Sağır'ın şeyhliğindeki Sâviyye-Şavâdifîyye'nin merkezi Şarkıyye bölgesindeki Farsîs köyüdür ve XIX. asrın sonuna değin faaliyetlerine devam etmiştir. Daha sonraları resmi bir tarikat olarak varlığını sürdürememiştir. Şavâdifîyye'nin Kahire'deki zaviyesinin şeyhi Abdüssettâr Sâdik eş-Şavâdifî'dir. Şerkâvî'nin iki torunundan biri olan Şeyh Abdüssettâr, Hz. Hüseyin Camiinde her Perşembe yatsı namazından sonra tarikat meclisi tertip etmekteydi. Diğer torun Şeyh Abdüddâim ise tarikatı Şarkıyye bölgesindeki Bilbeys'de temsil etmiştir.

Sâviyye'nin üçüncü kolu Mensafisiyye'dir. Ahmed es-Sâvî halifesi Ahmed Ebu'l-Leyl'den irşad icâzeti alan *el-Kavlü'l-müfid fi ilmi't-tevhîd* (el-Minye: 1346) adlı eserin sâhibi Abdülcevvâd el-Mensafisî, Sâviyye'yi Yukarı Mısır'da Mensafisiyye adıyla yaymıştır. Mensafisiyye tarikatı özellikle Asyût ve Minye civarında yaygınlık kazanmıştır.

Ahmed es-Sâvî halifesi Muhammed Fethullah es-Semâdisî eliyle Sâvilik Filistin'e de taşınmıştır. Semâdisî, Mısır'dan Kudüs'e giderken Yafa'ya uğramış, aynı zamanda Halvetî-Bekriyye'nin Semmâniyye şubesinin şeyhi olan Yafa Müftüsü Hüseyin Sâlim ed-Decânî'ye (ö. 1274/1857) Sâviyye hilafeti vermiştir. Şeyh Hüseyin'in kuzeni Abdülkâdir ed-Decânî (ö. 1294/1877) Ahmed es-Sâvî'nin Tripoli'deki halifesi Muhammed el-Cisr tarafından yetiştirilmiş, ondan Sâviyye ve Şâzeliyye nisbeti kazanmıştır. Şeyh Abdülkâdir'in yeğeni Muhammed Emin ed-Decânî, Savîliğe Muhammed Fethullah es-Semâdisî eliyle intisap etmiş ve halife olmuştur. Rifâiyye ve Ahmediyye tarikatlarına da nisbeti vardır.

Şâzeli-Yeşrûtiyye'den sonra Filistin-Ürdün bölgesindeki en önemli tarikatlardan biri olan Hıfniyye-Rahmâniyye tarikatının kurucusu Muhammed b. Abdurrahman el-Kuşulî el-Curcurî (ö. 1208/1794),

başlangıçta Yeşrûtiliğe bağlı iken Ahmed es-Sâvî'ye intisap ederek Şâzelî geleneğinden ayrılmıştır.

Ebü'l-ahvâl Muhammed el-Cisr, Ahmed es-Sâvî'nin Mısır dışındaki en önemli halifelerinden biridir. Ezher'de okuyup çeşitli tarikatlara intisap ettikten sonra Ahmed es-Sâvî'nin halifesi oldu. Osmanlı Devleti'ne baş kaldıran Mısır Valisine karşı çıkanlara katıldı, ancak başarılı olamayınca ülkeyi terketti. Oğlu meşhur Suriyeli din âlimi Hüseyin el-Cisr (ö. 1327/1909) tarafından kaleme alınan *Nüzhetü'l-fıkr fî (menâkıb-i) tercemeti's- Şeyh Muhammed el-Cisr* (Beyrut 1306) adlı menâkıbnâme'ye göre Muhammed el-Cisr en az 12 tarikattan icazetlidir. Ancak irşadını Halvetî-Sâviyye üzerinden gerçekleştirmiştir. Hüseyin el-Cisr'e göre, Sâvî'nin Suriyeli halifelerinden Mahmud er-Rafîi, Muhammed el-Cisr'e Rifâiyye icâzeti vermiştir. Hüseyin el-Cisr, babasının vefatı üzerine tarikat hizmetlerini üstlenmiştir.

Ahmed es-Sâvî, üç kez Hac yapması ve hayatının son yıllarını vefat ettiği Medine'de geçirmesi sebebiyle tarikatı Hicaz bölgesinde de etkin olmuştur.

Harîrîzâde Kemâleddin Efendi, kendisine ulaşan Sâvîliği üç farklı senedle rivayet eder. Birinci sened, babası Halvetî-Bekrî Şeyh Abdurrahman ve babasının şeyhi Muhammed Erîb el-Halebî vasıtasıyla Muhammed el-Cisr'e varır. İkinci senede göre Harîrîzâde, Şeyh Abdüllatif b. Ömer en-Neccâr el-Halebî'den, el-Halebî Abdülvehhâb ez-Zeyn el-Lâzkî'den tarikatı almıştır. Halebî ve Lazkî ise Şeyh Muhammed el-Cisr'den tarikatı alan Şeyh Ebû Rebâh Abdülkâdir ed-Decânî el-Yafî ile Şeyh Muhammed Fethullah es-Semâdisî'nin halifesi Yafa Müftüsü Ebü'l-Eclâl Hüseyin ed-Decânî'den Sâviyye nisbeti edinmişlerdir. Üçüncü sened şöyledir: Harîrîzâde, Şeyh Hüseyin Feyzeddin el-Ganîm el-Mısırî, Şeyh Muhammed Fethullah es-Semâdisî. Harîrîzâde bu senedleri Abdülğanî el-Mevlevî el-Mısırî el-Ezherî'den (ö. 1295/1878) rivâyet etmiştir.

Sâviyye tarikatı, Harîrîzâde tarafından da *Tibyân*'da iktibas edilen Ahmed ed-Derdîr'in *Tuhfetü'l-ihvân* adlı eserindeki Derdîriyye'nin âdâb, erkân ve zikir usulünü benimsemiştir.⁷⁰⁵ Sâviyye müntesipleri, Sâvî tarafından yazılan *el-Esrâru'r-rabbâniyye ve'l-Füyûzâtî'r-rahmâniyye ale's-salavâtî'd-derdîriyye* adlı salavât şerhi ile *Şerhu'l-Manzûmeti'd-Derdîriyye* adlı esmâ-i hüsnâ şerhini sıklıkla okumuşlardır.

BİBLİYOGRAFYA

Harîrîzâde, *Tibyân*, II, vr. 7a-19b, 26a-27b, 219a-221b;

Sadık Vîcdani, *Tarikatler ve Silsileleri: Tomar (Halvetîlik)*, İstanbul 1995, s. 88;

Gilbert Delanoue, *Moralistes Et Politiques Musulmans Dans L'egypte du XIX eme Siecle: 1798-1882*, Kahire: Institut Français d'Archeologie Orientale 1982, I, s. 188-242;

⁷⁰⁵ Harîrîzâde, *Tibyân*, II, vr. 7b-19b.

- F. De Jong, *Turuq and Turuq-Linked Institutions in Nineteenth Century Egypt*, Leiden: E.J.Brill 1978, s. 74-75, 115, 117,123, 143-144, 148, 155;
 a.mlf., *Sufi Orders in Ottoman and Post-Ottoman Egypt and The Middle East*, İstanbul: The Isis Press ts., s. 245-246;
 a.mlf., "Marwâniyya", *EI*, VI, s. 627;
 Ramazan Muslu, *Mustafa Kemâleddin Bekrî ve Tasavvufî Görüşleri*, İstanbul 2005;
 a.mlf., *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (18. Yüzyıl)*, İstanbul 2003, s. 176-187;
 Pakalın, III, s. 132;
 Trimingham, *The Sufi Orders in Islam*, Oxford 1971, s. 77;
 Yusuf Nebhânî, *Câmiu Kerâmâtî'l-evliyâ*, thk. İbrahim Atve Avad, Kahire 1984, I, s. 565-566;
 Ebu'l-Vefâ et-Taftazânî, *Medhal ile't-tasavvufi'l-islâmî*, Kahire 1979, s. 245;
 Tevfik et-Tavîl, *et-Tasavvuf fî Mısır ebâne'l-asri'l-umânî*, Kahire: Mektebetü'l-âdâb ts., s. 26;
 Abdülhalîm Mahmûd, *Menâhîcu'l-müfessirîn*, Kahire 1978, s. 289-293;
 Adil Nüveyhiz, *Mu'cemü'l-müfessirîn*, Beyrut 1983, I, s. 77;
 Seyyid b. İbrahim el-Garîzî el-Halvetî, *es-Silsiletü'z-zeheb fî Terâcimi Meşâyihî'l-Halvetiyye*, Kahire 2006, s. 256-266;
 Ahmed Hanefî Nassâr, "eş-Şeyhü's-Sâvî", *Mecelletü'l-ezher*, Kahire 1969, XLI/5, s. 365-369;
 Abdullah Muhammed el-Habeşî, *Câmiu's-şurûh ve'l-havâşî*, Ebû Zabi 2004, I, 551, 612; II, 791, 865, 1144; III, 1886, 2102;
 Ahmed Alâeddin Abdülhamid Da'ber, "Derdîr", *DİA*, IX, s. 168-9;
 Muhammed el-Celyend, "Derdîriyye", *DİA*, IX, s. 169;
 İlyas Çelebi, "Hüseyn el-Cisr", *DİA*, XVII, s. 537;
 Ömer Fuâdî, *Hiz. Pîr Şâbân-ı Velî Menkıbeleri* (haz. Muhammed Bedirhan), İstanbul 2011;
 Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı, "Şâbân-ı Velî", *DİA*, XXXVIII, s. 208-210;
 Mustafa Tatçı, "Şâbâniyye", *DİA*, XXXVIII, s. 211-215;
 Reşat Öngören, *Osmanlılar'da Tasavvuf (16. yüzyıl)*, İstanbul 2000, s. 79-89;
 Vahit Göktaş, "Halvetiyye'nin Şâbâniyye Ekolü ve Kolları", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2011/1, sayı: 26, s. 133-160;
 Kerim Kara, "Karabaş Velî", *DİA*, XXIV, s. 369;
 a.mlf., *Karabaş Velî: Hayatı, Fikirleri, Risaleleri*, İstanbul 2003;
 Necdet Yılmaz, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (17. Yüzyıl)*, İstanbul 2001, s. 102-115;
 Rıfat Okudan, *Hasan Ünsî ve Tasavvufî Görüşleri*, Isparta 2007;

- İbrahim Has, *Menâkıbnâme-i Hasan Ünsî* (haz. Mustafa Tatçı), Ankara 2002;
- İrfan Gündüz, "Bekriyye", *DİA*, V, 371;
- Ali İhsan Yurd, *Kutbuddîn Mustafa Kemalüddin el-Bekrî-Sıddikî Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 1967;
- Jamil M. Abun-Nasr, *Modern Dünyanın Sufî Tecrübesi: Ticianiyye Tarikatı Örneği* (trc. Kadir Özköse), Konya 2008;
- a.mlf., *Son Dönem Tasavvuf Akımlarından Ticianiyye ve Tekrur Hareketi* (trc. Kadir Özköse), Ankara 2000;
- Kadir Özköse, "Ticâniyye" (baskıya hazır madde), *DİA*, XLII;
- Ahmet Kavas, "Rahmâniyye", *DİA*, XXXIV, s. 418;
- Savletu'r-Rûh* (haz. Zaim Hınşelâvî), et-Tab'atü'l-hâmise li'l-mültekâ ed-düvelî "tasavvuf, sekâfe, mûsikâ", 14-16 December 2008, Cezayir: CNRPAH 2010;
- Salih Çift, "Semmân, Muhammed b. Abdülkerîm", *DİA*, XXXVI, s. 497;
- Semih Ceyhan, "Sâvî, Ahmed b. Muhammed", *DİA*, XXXVI, s. 41;
- a.mlf., "Sâviyye", *DİA*, s. 203.